

Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı

Blindness as a Physical Disability and Humorous Literature Shaped Around Blinds in Classical Arabic Culture

Doktora Öğrencisi Şükrü DİNÇER

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
dincer_muallim@hotmail.com

[0000-0002-7040-4479](https://orcid.org/0000-0002-7040-4479)

Araş. Gör. Mensure SÖNMEZ

Bursa Uludağ Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı
Bursa Uludağ University, Faculty of Theology, Department of Arabic Language and Rhetoric
mensuresonmez@gmail.com

[0000-0003-1082-9886](https://orcid.org/0000-0003-1082-9886)

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Type Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received

Kabul Tarihi / Accepted

Yayın Tarihi / Published

30 Kasım / November 2022

07 Mart / March 2023

15 Mart / March 2023

Atıf Bilgisi / Cite as:

Dinçer, Şükrü – Sönmez, Mensure. “Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (Mart 2023), 256-278.
<http://doi.org/1051702/esoguifd.1212378>

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by least two referees and scanned via a plagiarism software.

Copyright © Published by Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi /Eskişehir Osmangazi University, Faculty of Theology Bütün hakları saklıdır. / All right reserved. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/esoguifd>

CC BY-NC 4.0 This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Etik Beyanı / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği ve bu araştırmanın desteklenmesi için herhangi bir dış fon almadıkları yazar tarafından beyan olunur / It is declared by the author that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study; that all the sources used have been properly cited; that no external funding was received in support of the research.

Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körler Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı

Öz ► Klasik Arap edebiyatında görme kusurlarına ilişkin aktarımlar içerisinde en yoğun malzemeyi âmâ figürü ve körlük teması etrafında kurgulanan rivayetler oluşturur. Bu rivayetlerin muhteva ve yapısına bakıldığında bir kısmının mizahi bir formda kaydedildiği, bazısının üretiminde ise hiciv, teşbih, mesel, ironi, tahkir vb. kullanılarak mizahi bir yaklaşım sergilenmediği görülür. Her dönem ve toplumda olduğu gibi kadim dönem Arap toplumunda da savaş, kavga, bakımsızlık, genetik rahatsızlıklar vb. sebeplerle hiç de azımsanmayacak bir sayıya ulaşan âmâ figürü, hem nazım hem nesir ürünlerinde sık sık edebiyat ve mizaha konu olmuş, yaratıcı şair ve nesir yazarları sayesinde komik hikâyelerin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Bu makale çalışmada, son derece insani bir durumun -körlük engelini- bilhassa anekdotik yönü üzerinde durulmuştur. Çalışmanın giriş kısmında Arap dilinde “kör” anlamına gelen kavramlar zikredildikten sonra konuyla ilgili literatür tanıtımı yapılmış, ardından klasik kaynaklarda âmâlara dair kayda geçen rivayetler aktararak bunların ışığında Müslüman toplumlarda yaşayan körlerin durumlarına ilişkin tespitlere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Klasik Arap edebiyatı, mizah, fiziksel kusurlar, kör, körlük, anekdot, nükte.

Blindness as a Physical Disability and Humorous Literature Shaped Around Blinds in Classical Arabic Culture

Abstract ► Humorous narratives fictionalized around the theme of blindness and the figure of the blind are the most common subjects among the stories related to visual defects in Classical Arabic literature. When the structure and content of these narratives are analyzed, it is realized that some of them are recorded in a humorous form and in production of some others such as satire, simil, parable, irony, defarmation, etc. are not dealt with in humorous approaches. As in every era and society, in ancient Arabic society, the character of âmâ which reaches a great number because of war, fight, squalidity, genetic disorder and etc. Became a subject of literature and humour in the form of both in verse and prose, and paved the way of formation of funny stories by both creative poets and authors. In this article, the handicap of the blind, which is very humanistic, is emphasized especially in an anecdotal way. In the introduction part, after the concepts that have the “blind” meaning had been mentioned, literature about the subject was introduced and then some detection about the situation of the blind living in Muslim societies are included in light of the narrations about ‘ama’ in classical sources.

Keywords: Classical Arabic literature, humor, physical defects, blind, blindness, anecdote, wit.

Giriş

Fiziksel kusurlar, klasik Arap edebiyatının hem müstakil nevâdir derlemelerinde hem de hacimli ansiklopedik eserlerinde, bir mizah teması olarak üzerinde fazlaca durulan konulardan biridir. Bunlar içerisinde bilhassa görmeye dayalı kusurlar, hem müstakil bir eserde incelenmeye değer hem de kültür tarihi açısından ilgi çekici araştırmalara konu edilebilecek zengin bir mizah müktesebatı üretmiştir. Bu bağlamda klasik derlemelerde tek göz (أَعْوُرُ), şaş (أَحْوَلُ), sulu göz (أَعْمَشُ), patlak göz (جَاحِظٌ) vb. mizahi tiplere dair çok sayıda nitelikli anekdota rastlamak mümkünse de bilhassa körlük olgusu ve kör karakteri etrafında kurgulanan âmâ (أَعْمَى) nüktelerinin ayrı bir yeri vardır.

Bir tema olarak “görme” engelini konu alan edebi ve mizahi metinlerde “kör” anlamına gelmek üzere en yaygın biçimde (عُمَيَّانٌ çoğ. أَعْمَى) terimine rastlanır. Buna karşın “anadan doğma kör” anlamında özel bir terim olarak (كُمَّةٌ çoğ. أَكْمَهُ) kelimelerine başvuran Araplar, görme yetisini bir kaza, yaşlılık vb. sebeplerle sonradan kaybeden kimseler için de üç terim daha kullanmaktadırlar: (أَضْرَاءٌ çoğ. ضَرِيرٌ), (أَكْفَاءٌ çoğ. كَفِيفٌ) ve (مَكْفُوفٌ çoğ. مَكْفِيفٌ). Bununla birlikte edebi anlatılarda bazen bu nüansların ortadan kalktığı da vakidir.

1. Literatür

Oldukça erken sayılabilecek bir tarihten itibaren körlüğe ve körlere dair müstakil çalışmaların yapılmış olması, keza birçok klasik telifin bünyesinde bu tema ve figürle alakalı zengin bir muhtevanın bulunması, klasik dönem müelliflerinin, yaşanan hayatın bir gerçeği olarak “körlük” olgusunu ciddiye aldıklarını gösteren bir durumdur. Körlere dair müstakil bir bölüm içeren en eski tarihli kaynakların başında ensâb âlimi, edip ve râvi Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye b. 'Amr el-Hâşimî (ö. 245/860) tarafından kaleme alınan *el-Muhabber* gelir. Bir nevi peygamberler ve halifeler tarihi niteliğindeki eserin أَشْرَافُ الْعُمَيَّانِ bap başlığı altında ayrıntılara girilmeden İslam tarihinde önemli roller üstlenmiş âmâ şahsiyetlerin isimleri zikredilmiştir.¹

Keza İbn Kuteybe ed-Dîneverî (ö.276/889) de daha ziyade tarih ve ensâb ağırlıklı bilgileri içeren ansiklopedik çalışması *el-Ma'ârif*inde Körlük (الْمَكْفِيفُ) başlığıyla bir bap açmış ve âmâ kimselere dair bibliyografik ve anekdotik malumatı buraya dercetmiştir.²

¹ Ebû Câfer Muhammed b. Habîb el-Bağdâdî, *el-Muhabber* (Haydarabad: Cem'iyetü Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1942), 296.

² İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *el-Ma'ârif*, thk. Servet 'Ukâşe (Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, II. Baskı, 1992I), I/587-592.

Memlûkler devrinin önde gelen tarihçilerinden Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî'nin (ö.733/1333) *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*'i de müstakil başlık altında âmâlara ilişkin anlatılara yer veren bir diğer eserdir. Nüveyrî otuz bir ciltlik bu hacimli ansiklopedik çalışmasında دِكْرُ شَيْءٍ مِنْ نَوَادِرِ الْعُمَيَّانِ “Körlere Dair Komik Hikâyeler” başlığı altında âmâları konu alan edebi ve tarihi malzemeyi derlemiştir.³ İşaret edilen bu eserler dışında ilgili temaya, daha pek çok kaynakta muhtelif başlıklar altında yer verildiğini ve mizahi bakış açısının öne çıkarıldığını söylemek mümkündür.

Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl es-Safedî'nin (ö.764/1363) tabakât türünde kaleme aldığı ve muhtevasında Müslüman âmâların biyografilerine yer verdiği *Nektü'l-himyân fi nüketi'l-'umyân* adlı eseri bu alanın bilinen en meşhur çalışmasıdır. Müslüman âmâların biyografilerinin yanı sıra, نَوَادِرُ الْعُمَيَّانِ bap başlığı altında bilhassa körlere dair mizahi anlatıların topluca sunulması Safedî'nin eserini daha da değerli kılmaktadır. Safedî ilgili eserinde meşhur âmâların biyografilerini vermeye başlamadan önce eserinin baş kısmını on ana bölüme taksim etmiş, sonra da bir Hâtîme yazarak burada körlere zekâsıyla ilgili değerlendirmeleri kaydetmiş, peşinden de bunu teyit eden rivayetleri sıralamıştır. Eserin Giriş kısmında bir taraftan اَعْمَى kelimesinin etimolojik açıdan değerlendirmesini yapan müellif, diğer taraftan lügavi bazı kullanımlara ve kör/körlük anlamına gelen Arapça diğer bazı kelimelerin tanıtımına yer vermiştir. Ayrıca Safedî eserinin bu bölümünde; âmâlarla gözü gören kimselerin birbirlerine üstün yanları, körlere şerî açıdan kimi yükümlülüklerden muaf tutuluşu - namazda imamlık yapıp yapamayacakları, hac ile yükümlü olup olmayacakları vs.- körlere diğer insanlardan ayıran bazı vasıflar gibi birçok konuya dair yorum ve değerlendirmeye yer vermiştir.⁴

2. Körlere Dair Bazı Nitelemeler

Muhtelif sahalarda yazılmış klasik eserlerden anlaşıldığına göre, çeşitli nedenlerle bir ya da iki gözünü kaybeden insan sayısı kadim Arap toplumunda hiç de azımsanamayacak bir yekûn teşkil etmekteydi. Savaş, hastalık, bakımsızlık vb. sebeplerle toplumsal bir vakıa haline gelen körlük olgusu, çok erken dönemlerden itibaren, genelde edebiyatın özelde ise mizahi edebiyatın konu edildiği temalardan biri olmuştur. Körlere dair kaydedilen rivayetler içerisinde âmâların genel olarak sahip oldukları bazı vasıflar aktarılırken bazısı rasyonel bazısı irrasyonel değerlendirmelerin yapıldığı da dikkatlerden kaçmamaktadır. Bu bağlamda mesela ilim ve edebiyat çevrelerinde pörtlek gözüyle de nam salmış Câhiz'in körlere hakkında söyledikleri, üzerinde düşünölmeye değerdir:

³ Ahmed b. Abdülvehhâb Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, thk. Müfid Kumeyha ve ekibi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2004), IV/22-23.

⁴ Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl es-Safedî, *Nektü'l-himyân fi nüketi'l-'umyân*, nşr. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2007), IV/22, 48-58.

Dinçer-Sönmez, Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı

Körler hafızaca daha güçlü, zekâca daha keskin zekâlı insanlardır. Zihinleri daha berrak ve saftır. Zira onlar zihni melekelerini insanları ayırt etmek için yormazlar. Gözün nazarı ile zihin dağılır, hâlbuki göz kapanınca aklın konsantrasyonu artar.⁵

Tarihi, edebi, biyografik ya da ansiklopedik türde kaleme alınmış birçok klasikte körlere dair tavsiflerde bulunulurken görece olarak diğer insanlardan daha parlak zekâyâ sahip olduklarına ilişkin değerlendirmeler dikkat çekmektedir. Mesela İmam Katâde'nin (ö. 117/735) körlük hakkında şöyle dediği aktarılmaktadır: “*Âmâ kimseler gözü sağlam olanlara kıyasla daha zeki ve kurnazdır; zira bu kimselerin gözleri kalp gözlerine (feraset ve basirete) dönüşmüştür*”.⁶ Keza keskin zekâsıyla maruf âmâ şair Beşşâr b. Bürd de, Câhiz ve İmam Katâde'nin tezini destekler nitelikte şu tespitte bulunur: “Bendeniz anne karnında bir ceninken âmâ olmuştum, parlak zekâmın sebebi işte bu körlüktür.”⁷

Âmâ nüktelerinin bir bölümü, bir taraftan bu zevatın hayat mücadelesinde karşılaştıkları zorlukları tasvir ederken, diğer taraftan satır aralarında keskin zekâlarına, belagat yeteneklerine ve söz ustalıklarına dair önemli ipuçları da verir. Mesela çok meşhur bir anekdotta, bir âmâ tarafından sipariş edilecek bir eşeğe dair yapılan tasvir hakikaten son derece dakik ve hatta bir o kadar da komiktir:

Hasan b. Recâ'nın yetiştiricisi Ebû Musa el-Mekfûf, pazarda bir celebe “*Bana şu şu evsafı bir eşek temin eder misin?*” deyip istediği hayvanın özelliklerini sıralamaya başlamış: “*Ne horlanacak kadar minik ne fazla dikkat çekecek kadar irice olsun. Yolu boş bulduğunda rahvan, kalabalık bulduğunda aheste seyretsin. Beni sağa sola toslatmasın, istirahat için de gölgelik mekânlara kaçmasın. Arpasını verdiğimde şükretsin, kıstığımda sabretsin. Kırbaçladığımda şaha kalsın, benden başkası bindiğinde tepinip sırtından atsın!*”. Tarifi şaşkınlık içerisinde dinleyen celep, Ebû Musa'ya “*Biraz sabret bakalım Abdullah*” demiş “*eğer Cenâb-ı Hak Kadı Efendi'yi merkep suretine çevirirse, istediğin evsafa uyan dört dörtlük eşek bulmuşuz demektir!*”⁸

⁵ Ebû Mansûr es-Seâlibî, *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*, thk. Nebîl Abdurrahman Hayâvî (Beyrut: Dâru'l Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1. Basım,1999), 29.

⁶ Seâlibî, *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*, 29.

⁷ Seâlibî, *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*, 29.

⁸ İbn Ebî 'Avn, *el-Ecvibetü'l-müskite*, thk. Muhammed 'Abdülkâdir Ahmed (Kahire: Matâbi'ü'n-Nâşiri'l-'Arabî, 1983), 188; Husrî el-Kayrevânî, *Cem'ül-cevâhir fi'l-mülâh ve'n-nevâdir*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1987), 231; Ebû Ali el-Kâlî, *el-Emâlî*, haz. Muhammed 'Abdülcevâd el-Asma'î (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1926), 2/140; Ebû'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Ahbârü'l-hamkâ ve'l-mugaffelîn*, şerh. Abdülemîr Mehennâ (Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lübnânî, 1. Basım, 1990), 134; a.mlf., *Ahbârü'z-zarâf ve'l-mütemâcinîn*, nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Cânî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1997), 126; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, 10/59; Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. 'Âsım el-Endelüsî el-Girnâtî, *Hadâiku'l-ezâhir fi müstehsini'l-ecvibe ve'l-müdhikât ve'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir*, thk. Ebû Hemmâm Abdüllatif Abdülhalim (Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye), 43.

Klasik dönem rivayetleri içerisinde “*Anadan doğma kör, cinsel yönden insanların en güçlüsüdür*”⁹ şeklinde bir değerlendirme bulunmaktadır. Ünlü ahbâr râvisi el-‘Asmaî’ye (ö. 216/831) atfedilen aşağıdaki rivayette ise, görme duyusuyla cinsel güç arasındaki ters orantı halk bilgeliği bağlamında bir bedevi tecrübesi olarak ilginç bir karşılaştırmayla sunulur:

Körler cinsel yönden insanların en muktediri, hadımlar ise görme hususunda insanların en iyisidir. Bu iki vasıf -terazinin iki kefi gibi- ters orantı mantığıyla işler: Bir taraf zayıflarken diğer taraf ağır basar.¹⁰

Pratik hayata dair bilgece yaşam tecrübelerinin özetlendiği kimi anonim rivayetin, âlimler ve edipler tarafından zaman zaman bir teselli reçetesi mahiyetinde görülerek kuşaktan kuşağa nakledildiğini biliyoruz. İşte kadim ulema, görme yetisinden mahrumiyeti de İslam ahlakının temel karakteristiklerinden tevekkül ve rıza prensibiyle bağlantılı olarak iyimser bir yaklaşımla değerlendirmiş, bu nedenle, âmâ olmanın bir Müslümana sağlayabileceği muhtemel avantajları madde madde sıralamaktan geri durmamıştır. Aşağıda, klasik dönem ediplerinden Ebû Yakub el-Huzeymî’ye atfedilen böyle bir avantajlar listesi yer almaktadır:

Körlüğün meziyetleri arasında şunları sayabiliriz: Düşünce ve zihinde konsantrasyon, zekâ ve hafıza gücü, yükümlülüklerden azade olma, günaha sevk eden gereksiz bakışlardan kurtulma, sevimsiz ve hazedilmeyen kimseleri görmeme bahtiyarlığı, mahrum olunan uzvun (gözlerin) öte tarafta en güzel şekilde telafi edileceği müjdesi.¹¹

Âmâlar çevrelerinde yer alan doğal güzelliklere şahit olmaktan mahrum oldukları için güzellik değerlendirmelerini diğer duyularını devreye sokarak yaparlar. Dolayısıyla güzellik ölçütleri gözleri gören insanlara kıyasla farklılık arz etmektedir. Klasik kaynaklarda âmâların vasıflarına ilişkin pek çok değerlendirmeyle karşılaşılırken, bahsi geçen duruma uygun bir yoruma ise modern bir eserde tesadüf edilmektedir:

Güzellik algısı körlük durumunda farklılık arz eder. Kör doğal olarak suretin güzelliğine, şeklin cazibesine, manzaranın sihriye vurulmaz. Bir âmâyı meftun eden şey; kadının sesi, kokusu ve onunla bulunduğu ten temasıdır.¹²

Âmâ figürüne ait kimi edebi tasvirlerin ise müstehcen mizah kapsamında değerlendirilebilecek bir karakterde olduğu görülür. Örneğin, aşağıdaki anekdotta cima durumundaki iki âmânın vaziyeti, bir ayet üzerinden ilginç bir teşbihle tasvir olunmaktadır:

⁹ İbn Hatîb Muhammed b. Kasım, *Ravzû'l-ahyâru'l-müntehâbi min rebî'u'l-ibrâr* (Halep: Dârü'l-kalemi'l-'Arabi, 1. Basım, 2002), 231.

¹⁰ Ebû Hayyân et-Tevhîdî el-Endelüsî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, thk. Vedâd el-Kâdî (Beyrut: Dârü sâdir, 1. Basım, 1988), 2/83.

¹¹ Seâlibî, *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*, 29.

¹² Mustafa Sâdik er-Râfi‘î, *Vahyü'l-kalem* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-‘İlmiyye, 2000), 2/52.

Bir mahalde, gözleri görmeyen bir adamla yine gözleri görmeyen bir kadın uygunsuz vaziyette yakalanmış. Kâtibin, yaşanan sahneyi kelimelere dökmekte zorlandığını gören vali “*Yaz evladım*” demiş. Kâtip “*Ne yazayım efendim?*” deyince vali besmeleyi çekip ayeti okumuş:

﴿ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ﴾

“Karanlıklar üst üste yığılı vaziyette.” (Nûr, 24/40)¹³

3. Kôr Rehberleri

Emeviler döneminde devlet bir taraftan fetih hareketleriyle sınırlarını genişletirken diğer taraftan da sosyo-ekonomik alanda izlediği politikalarla toplumdaki muhtaçlara sahip çıkmıştır. Rivayetlere göre halife fermanlarıyla dul, cüzzamlı gibi geçim temininde zorluklar yaşayan kimselere maaşlar bağlanmış, yatalak kimselerin bakımlarını yapmak için hasta bakıcılar tayin edilmiştir. Ayrıca Arap toplumunda âmâların günlük yaşamlarını idame ettirmelerine yardımcı özel bir hizmet grubu vardır ki bu grup üyeleri kimi zaman devlet tarafından maaşla görevlendirilirken bazen de gönüllülerden oluşmaktaydı. Âmâ rehberi (فَائِدُ عُمَيَّانٍ) adı verilen bu kimseler, gözleri görmeyen insanlara yardımcı olmayı kendilerine vazife edindir ve onların bu asil tutumu dönem Arap kültüründe erdemli ve itibarlı bir davranış olarak beğeni toplardı. Nitekim körlere rehberlik etmenin erdemli bir davranış olduğunu ifade eden bazı rivayetlerin yanı sıra, önemli bir edebiyat klasiğinde hadis olarak zikredilen fakat hadis tenkitçileri tarafından sahih kabul edilmeyen bir rivayette de âmâ rehberliğinin önemine vurgu yapılmıştır:

مَنْ قَادَ أَعْمَى أَرْبَعِينَ حُطْوَةً لَمْ تَمَسَّهُ النَّارُ.

Kim bir âmâyâya 40 adım rehberlik ederse, kendisine cehennem ateşi dokunmaz.¹⁴

Âmâların adeta gören gözleri mesabesindeki rehberlerin, onların hayatlarından çekilmeleri durumunda karşılaşacakları zorluklar aşıkârdır. Klasik Arap edebiyatında körlere dair aktarılanlar içerisinde, muhtemelen bu önemli içtimai sorumluluğa dikkat çekme gayesiyle üretildiğini düşündüğümüz kimi sentetik rivayetler de yer almaktadır. Söz gelimi İbşîhî (ö. 854/1450[?]) *el-*

¹³ Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Kitâbü'l-ezkiyâ* (Mektebetü'l-Gazzâlî, y.y., t.y.), 58. Hikâyenin farklı bir versiyonu için bkz. Ebû Ömer İbn 'Abdürabbih, *el-İkdü'l-ferîd*, thk. Müfid Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1984), 8/145; İbn 'Âsım el-Endelüsî, *Hadâiku'l-ezâhîr*, 156.

¹⁴ İbşîhî, *el-Müstetraf fî külli fennin müstazraf*, nşr. Müfid Muhammed Kumeyha (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986), 2/563. Hadis olarak rivayet edilen ibarelerin cerh ve tadil ilmi çerçevesinde yapılan değerlendirmeleri için bkz. Ebû Ahmed b. 'Adiy el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd- Ali Muhammed Muavvid (Lübnân: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1997), II/321, VI/ 357; İbn Hıbbân, *el-Mecrûhîn mine'l- muhaddisîn*, thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi (Riyad: Dârü's-samey'î, 2000), II/83.

Müstetraf'ında bir âmâ ile bir kötürümün ilginç dayanışmasını anlatan bu türden bir kurguyu okurlarıyla paylaşır:

Köyün birinde hayatını fakru zaruret içerisinde idameye çalışan biri âmâ diğeri kötürüm iki kişi varmış. Ne âmânın kendine rehberlik edecek bir yakını ne de kötürümün kendisini sırtlayacak bir kimsesi varmış.

Köyde, bu iki zavallıyı Allah rızası için her gün yedirip içiren bir adam varmış ve bu ikisinin iyi günleri hayırsever zâtın ölümüne kadar sürmüştü. O öldüğünde ise günlerce aç susuz kalmış, takatleri kesilecek noktaya gelmişler. Nihayet kafa kafaya verince akıllarına şöyle bir fikir gelmiş. Âmâ olan kötürümü sırtına alacak, kötürüm de gördüğü gözüyle ona yolu tarif edecekmiş. Planladıkları gibi de yapmışlar: Âmâ kötürümü sırtına alıp taşımış, birlikte geze geze de köyün ahalisinden yiyecek istemişler. Bu sayede de aç susuz ölmekten kurtulmuşlar.¹⁵

Âmâların toplumdaki sayısal çokluğu, kendilerine kılavuzluk edecek rehberlerin de sayıca fazla olmasını gerektirdiğinden, âmâ rehberliğinin kimi toplumlarda profesyonel bir uğraş haline geldiği de dikkat çekmektedir. Parayla tutulan bu meslek erbabının bazen karşılaştığı trajikomik hallere ilişkin bazı detaylar klasik edebi metinlerin satır aralarında yer almaktadır. Mesela '*Uyûnü'l-ahbâr*'da yer alan aşağıdaki hikâyede bir âmâ ile onun nazını çekmek durumunda olan rehberi arasındaki dua temalı söz düellosu hayli ilginçtir:

el-Mekkî aktarıyor: Bir keresinde rehberiyle yürümekte olan bir âmânın ayağı taşa takılmış, yere kapaklanıvermiş. Ardından da "*Hey Yüce Rabbim, bana şu uğursuzdan daha hayırlı bir rehber nasip eyle!*" diye duada bulunmuş. Beriki de duaya dua ile karşılık vermiş: "*Rabbim, sen de bana şu heriften daha hayırlı bir kör nasip eyle!*"¹⁶

Âmâ rehberleri körlerin günlük ihtiyaçlarını karşılama konusunda son derece kritik ve faydalı görevler ifa etmekte iseler de kimi rivayetlerden bazı rehberlerin bu görevi suistimal ettiğini, hatta onları alaya alıp incittiklerini de öğrenmekteyiz. Sahabe içerisinde Hz. Peygamber'e yaptığı sulu şakalarıyla bilinen Nuaymân'ın kör bir sahâbîye rehberlik ederken yapmış olduğu aşağıdaki ağır şaka bunun en tipik ve otantik örneklerinden biridir:

Mahreme b. ez-Zührî adlı sahâbî defî haceti için birinin kendisine rehberlik etmesini ister. Mecliste bulunan Nuaymân elinden tutarak Mahreme'yi mescidin bir köşesine götürerek "*En uygun yer burası, buyur, abdestini bozabilirsin!*" der. Mahreme mescidin köşesinde tam ufak abdestini bozacakken onu gören sahabeden bazıları "*Ne yapıyorsun sen, burası mescit!*" diyerek çıkışlırlar. Nuaymân'ın oyununa geldiğini anlayan Mahreme "*Eğer onu elime geçirecek olursam şu sopayla kafasını kıracağım!*" diye söylenir.

¹⁵ İbşîhî, *el-Müstetraf fi külli fennin müstazraf*, 2/548.

¹⁶ Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *Kitâbu'l-hayevân*, nşr. Muhammed 'Abdüsselâm Hârûn (Beyrut: Dârü'l-Cil - Dârü'l-Fikr, 1988), 3/30.

Durumu haber alan Nuaymân başka bir gün yine mescitteyken Mahreme'nin yanına sokulur. Ona “Nuaymân'dan intikamını almak ister misin?” diye sorar; cezasını vermek için sabırsızlanan Mahreme “evef” deyince de, Nuaymân onu o sırada namaz kılmakta olan Hz. Osman'ın başına getirir ve “İşte sana Nuaymân” der.

Mahreme'nin elindeki asayı kaldırmasıyla Hz. Osman'ın kafasına indirmesi bir olur. Çevredekiler “Ne oluyor, ne diye Osman'ın kafasına vuruyorsun?” dediklerinde Mahreme tuzağa düştüğünü anlar. Kendisini oraya getirenin “Nuaymân” olduğunu öğrenince pes ederek “Galiba ben bu herifin cezasını asla kesemeyeceğim” der.¹⁷

Kör ve rehber ikilisi, edip ve şairlerin çeşitli edebi sanatlar aracılığıyla ilgi çekici çıkarımlarına kaynaklık etmiş önemli bir düaliteyi temsil eder. Arap şairi Mütenebbî'nin (ö. 354/965) gökyüzünün gece vaktine dair bir tasvirinde bu tema ilginç bir yaklaşımla ele alınmıştır:

مَا بَالُ هَذِهِ النُّجُومِ حَائِرَةً كَأَنَّهَا الْعُمَى مَا لَهَا قَائِدٌ
Neden şaşkın dolaşır şu gökteki yıldızlar
Rehberini kaybetmiş âmâlardan farksızlar¹⁸

4. Kör Dilenciler

Her devir ve toplumda olduğu gibi dilencilik, kadim devir Arap sosyal yaşamının da derinden tecrübe ettiği bir olguydu. Klasik dönemi tasvir eden çeşitli rivayetlerden fiziksel engellilik, pejmürde kılık kıyafet, birbirine karışmış saç sakal vb. özelliklerin yanı sıra körlük hâlinin de dilencilerin karakteristik bir vasfı olarak resmedildiği görülmektedir. İnsanları, karşısındakinin fakir olduğu fikrine ikna edecek eski püskü kıyafetler, acziyetin nişanesi sayılan yakarıcı bir üslup, merhamet duygularını harekete geçirecek acınası bir duruşun yanı sıra herhangi bir fiziksel kusura sahip olma da şefkat ve acıma hissini tahrik eden faktörlerden bazılarıdır. Kuşkusuz âmâ dilenciler de bu kusurlarını en iyi biçimde kullanarak insanlardan para temin etmenin türlü arayışları içine girmişlerdir. Mesela aşağıdaki anekdotta böyle bir fiziksel kusuru olan dilencinin sadaka toplayabilmek için izlediği acındırma stratejisi dikkat çekicidir:

Kör bir dilenci “Başında iki püsküllü belası olan şu garibana merhamet edin (de bir sadaka verin!)” deyip duruyormuş. Kendisine o iki şeyin ne olduğu sorulmuş. “Ne olacak” demiş beriki “Körlük ve çirkin ses. Şu beyti işitmediniz zahir:

فِي عَيْبَانٍ إِنْ عُدًّا فَخَيْرٌ مِنْهُمَا الْمَوْتُ
Sayılacak olsa iki kusurum var benim

¹⁷ el-İbşîhî, *el-Müstetraf fi külli fennin müstazraf*, 2/505; en-Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, 4/7.

¹⁸ Ebû Mansûr es-Seâlibî, *el-Mütenebbî mâ lehû vemâ aleyhi*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Kâhire: Mektebetü'l-Hüseyn et-ticâriyye, t.y.), 49; Râgıb el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ* (Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1. Baskı, 1999), 2/103.

Klasik dönem Arap toplumunda bilhassa taşra camilerinde vaaz eden, abartılı dini hikâyelerle cemaatin duygularını galeyana getirip onlardan para teminine çalışan ve esasen bir nevi dilenci kabul edilmesi gereken halk vaizleri sınıfı (kussâs) pek popülerdi. Örfen, halk vaizinin fiziksel bir kusura sahip olması kendisini dinleyenler üzerindeki etkiyi artırıcı bir hususiyet olarak görülürdü. Konuyla ilgili *Muhâdarâtü'l-üdebâ* da yer alan bir rivayette, körlük vasfının kussâs taifesinin cemaat üzerindeki tesirini artıran bir hususiyet olduğu değerlendirilmiştir.²⁰ Bu anlayıştan hareketle, halk vaizleri arasında, cemaatin merhamet duygularını tahrik ederek onlardan daha fazla yardım toplayabilmek için bazı fiziksel kusurlara sahip olmayı arzulayanların var olduğu bilinmektedir. Aşağıdaki anekdotta da görüleceği üzere, daha fazla bahşiş toplamak için sağlam gözlerinin kör olmasını temenni eden, hatta bunun için Allah'a yakaranlar dahi bulunmaktadır:

Halk vaizi olarak tanınan tek gözlü Abdülaziz el-Gazzâl'in "*Keşke Allah şuracıkta öbür gözümü de alıverse*" diyerek dua ettiği, bir başka halk vaizi Ebû 'Attâb el-Cerrâr'a anlatılmış. Ebû 'Attâb "*Siz buna dua mı diyorsunuz?*" demiş "*Dua dediğiniz şöyle olur: Ey şeriki olmayan Rabbim, keşke beni şuracıkta aynı anda hem kör, hem elleri çolak, hem de ayakları topal birine çevirirsen!*"²¹

5. Aldatılacak Potansiyel Kurban: Kör

Tabiatı gereği diğer insanlara nazaran sosyal yaşamda dezavantajlı bir konumda olan âmâ sınıfının çevrelerinde kendilerine refakat edecek yardımcıları bulunmadığı takdirde tatsız bazı hadiseleri tecrübe etmeleri kaçınılmazdır. Körlerin aldatılmasına dair kaynaklarda zikredilen klasik rivayetler içerisinde günümüze ulaşan bir grup hikâye âmâların hırsızlarla yaşadığı sıkıntıları ele almaktadır. Bu bağlamda kaydedilen bir hikâyede âmâ şahsın, yaşadığı bir tecrübeye binaen hırsızlara karşı aldığı tedbir ilginç olduğu kadar mizahidir de:

Medine'de kör bir adam vardı. Bir defasında bu adam bir su kaynağının başına gelerek üzerindeki elbiselerle birlikte suya girdi ve yıkanmaya başladı. Çevreden kendisini görenler "*Lüzumsuz yere elbiselerini ıslattın*" diye bu tavrını garipsediklerinde, onlara şöyle bir mazeret sundu: "*Elbiselerin ıslak da olsa benim üzerimde bulunması, kuru olarak başkasının üzerinde durmasından daha iyidir.*"²²

Körlere dair kayda geçen evlilik konulu rivayetler içerisinde âmâların; müstakbel eş, nikâh şahidi, nikâhı kıyan kadı vb. fıkra karakterleri tarafından aldatılmaya çalışıldığını örnekleyen anlatılar da dikkat çekmektedir. Söz konusu rivayetlerde evlilik arifesindeki âmâ damat veya gelin aday ile muhatapları arasında yaşanan ya da konuşulanların mizahi bir üslupla senaryolaştırıldığı

¹⁹ Râgıb el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 2/315.

²⁰ Râgıb el-İsfehânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 1/540.

²¹ Ebû Osman 'Amr b. Bahr el-Câhiz, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002), 370; Câhiz, *Kitâbu'l-Hayevân*, 3/35.

²² İbn Âsım el-Endelüsî, *Hadâiku'l-ezâhîr*, 39; İbn 'Abdürrabbih, *el-'İkdi'l-ferîd*, 8/148.

Dinçer-Sönmez, Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı görülmektedir. Mesela aşağıdaki anekdot, gönülsüz bir evlilik yapmak durumunda kaldıkları anlaşılabilir çirkin bir kadınla kör bir adamın evliliğini konu almaktadır:

Âmâ bir adam son derece çirkin bir kadınla izdivaç etmiş. Ne var ki kadın, adamın kör oluşunu fırsat bilerek “*Sana dünyanın en güzel kadını nasip oldu da farkında değilsin!*” diye minnette bırakmaya kalkınca, adam realist bir yorumda bulunmuş: “*Hadi ben kör olduğum için güzelliğinin farkına varamadım diyelim, gözü sağlam erkekler ne diye benden önce fark edemedi seni, şıllık?!*”²³

Körlüklerin evliliğini konu alan bir diğer anekdotta ise âmâ damat adayının, nikâhı kıyacak fırsatçı kadı efendinin kurduğu tuzaktan feraset ve kurnazlığı sayesinde kurtuluşu anlatılmaktadır:

Âmânın biri, evlenmeye karar verdiği kadınla nikâh kıydırmak için kadı efendinin huzuruna gitmiş. Gelin adayına dönen kadı “*Peçenizi indirin hanımefendi!*” deyince kadı peçesini indirmiş. Gelinin yüzünü gördüğünde ondan hoşlanan kadı ile bu âmâ arasında şöyle bir diyalog gelişmiş:

Kadı: Bu hanımefendiye ne kadar mehir vermiştin?

Âmâ: 400 dirhem.

Kadı: Miktarı biraz arttır, zira bu hanımefendi, albenisi ile daha fazlasını hak ediyor.

Kadı efendinin bu lafından işkillenen âmâ “*Elimde avucumda olan bu, kadı hazretleri!*” demiş “*lakin zatı âlilerinizin parası çoksa üstünü ödemek benden ziyade size yaraşır!*”²⁴

6. Maddi Körlük-Manevi Körlük Düalitesi

Körlüğe ilişkin rivayetler içerisinde ele alınması gereken konulardan biri de maddi-manevi (mecazi) körlük arasındaki paradoksal ilişkidir. Klasik kaynaklarda bu düaliteye dair aktarılan bazı rivayetlerde, insanın fiziksel olarak görme yetisinden yoksunluğuna değil de basiret bağlanması nedeniyle hakikatleri görememesi, bir diğer ifadeyle “manevi körlüğü” sebebiyle kınandığı görülmektedir. Dört yaşındayken yakalandığı çiçek hastalığı sebebiyle gözlerini kaybeden meşhur edip, şair ve filozof Ebü'l-Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057) hakkında yapılan aşağıdaki değerlendirme kelimenin tam anlamıyla “manevi körlük” üzerinedir:

كَانَ أَبُو الْعَلَاءِ أَعْمَى الْعَيْنِ خُلُقَةً وَأَعْمَاهَا عَصَبِيَّةً، فَاجْتَمَعَ لَهُ الْعَمَى مِنْ جِهَتَيْنِ.

Ebü'l-Alâ hem hilkaten (fiziksel) hem de asabiyeten (kabile milliyetçiliği) kör idi.

Körlük her iki bakımdan (maddi ve manevi) kendisinde cem olmuştu.²⁵

²³ Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn el-Âbî, *Nesrû'd-dürr fi'l-muhâdarât*, thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz (Beyrut: Dâri'ü'l-kütübü'l-'ilmiyye, 2004), 2/152; Tevhîdî, *el-Besâir ve'z-zehâir*, 7/197.

²⁴ İbn Âsım el-Endelüsî, *Hadâiku'l-ezâhir*, 140.

Körlük kavramı Kur'an-ı Kerim'de de kimi zaman gerçek anlamda "gözü görmeyen" kimseleri ifade etmek için kullanılırken, çoğu zaman da haset, inat ve hasmane duygular sebebiyle doğrulara kendini kapatmış, hakikate karşı kör, "kalp gözü kapalı" kâfirler için kullanılmıştır.²⁶ Hatta Kur'an literatüründe hakiki manada körlük "kalp körlüğü" olarak tarif edilmiştir:

﴿لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾

"Gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur." (Hac, 22/46)

Söz konusu ayetteki düalite ile verilen mesaj Müslüman toplumlarca çok iyi kavranmış görünmektedir. Zira dini irşad geleneğinde bu düaliteye sıkça atıflar yapıldığı gibi, ilgili ayetin metni, tazmin yoluyla nükte yapmak üzere dahi kullanılmıştır. Örneğin, Abbâsî dönemine tarihlenen aşağıdaki anekdotta maaş almayı hak edecek bir özürlü olmadığı halde, mecazi bağlamdan hareketle, adını körler listesine yazdırarak kendisine Beytülmâl'den maaş bağlatmaya çalışan adamın durumu bir Müslüman vali tarafından bu ayetle tasvir edilmiştir:

Halife Mansûr kör, yetim ve dul kadınların sorunlarıyla ilgilenmek üzere Basra valisi Abdullah el-Hârisî'yi (ö. 84/703) görevlendirmişti. Bu görevliye müracaat etmek üzere oğluyla birlikte bir adam da geldi. Görevli "Kör ve yetim olmadığınız göre geriye sadece dul kadınlar kalıyor, ancak sizi onların listesine nasıl kaydederim?" diye sordu. Adam "Beni körler listesine kaydedebilirsin" teklifinde bulundu. Adamın gerçekten ihtiyaç sahibi birisi olduğuna kanaat getiren el-Hârisî "Bu mümkün, zira Cenâb-ı Hak

﴿لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾

"Gerçekte gözler değil, göğüslerdeki kalpler (kalp gözleri) kör olur." (Hac, 22/46)

buyuruyor" dedi ve adamın kaydını yaptı. Daha sonra adam "Oğlumu da yetimler listesine kaydedebilir misin?" diye ikinci bir ricada bulununca görevli "Elbette. Senin babası olduğun kişi zaten yetim hükmündedir!" diyerek adamı körler, oğlunu da yetimler hanesine kaydetti.²⁷

Klasik kaynaklarda görme (بَصَرٌ) ile idrak (بَصِيرَةٌ) arasındaki ilişki zaman zaman ele alınırken mizahi rivayetlerde de bu anlamsal ilişkiden yararlanılmış, bu bağlamda özellikle hiciv muhtevalı anekdotlar üretilmiştir. Sentetik bir kurguya sahip olduğu anlaşılan aşağıdaki anonim rivayet bunun güzel bir örneğidir:

²⁵ Ziyâeddîn İbnü'l-Esîr, *el-Meseli's-sâir fî edebi'l-kâtib ve ş-şâ'ir*, thk. Muhyiddîn Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1999), 1/297.

²⁶ İlgili manalara işaret eden ayetler için bkz. Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020), Bakara, 2/18; Kamer, 54/37; En'âm, 6/46-50; Yûnus, 10/43; İsrâ, 17/72.

²⁷ İbn Hallikân, *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân*, thk. İhsan 'Abbâs (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 4/129; hikâyenin farklı versiyonları için bkz. İbn Âsım el-Endelûsî, *Hadâiku'l-ezâhir*, 121; Âbî, *Nesrî'd-dürr*, 7/197; Ebû Ali et-Tenûhî, *el-Müstecâd min fe'alâti'l-ecvâd*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 2005), 131.

Dinçer-Sönmez, Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı

Adamın biri anlatıyor: Bir defasında gece vakti bir iş için köyden çıkmıştım. Yolda giderken sırtında küp, bir elinde ise kandil bulunan bir âmâya tesadüf ettim. Hayretle bu garip davranışlı adamı izlemeye koyuldum. Bu âmâ zat yavaş yavaş yürüyerek nehir kıyısına kadar geldi, sırtındaki küpü indirip içine su doldurdu, sonra da geldiği yoldan geri yürümeye başladı. Ben bu âmânın yolunu kesip “*Bey amca! Sen gözleri görmeyen bir adamsın, dolayısıyla gece ile gündüz senin için bir iken neden elinde kandille sokağa çıktın, hiç anlam veremedim?*” dedim. O da bana “*Bak evlat!*” dedi “*Bendeniz bu kandili kendim için değil, senin gibi basiret gözü bağlı insanlar için taşıyorum. Belki bu vesileyle yolları aydınlanır da karanlıkta ayağımıza dolaşıp beni ve küpümü düşürmezler!*”²⁸

Emeviler dönemi nakîza şairlerinden iki hiciv ustası Cerîr (ö. 110/728[?]) ve Ahtal’ın (ö. 92/710-11) Halife Abdülmelik b. Mervân’ın (ö. 86/705) huzurunda buldukları bir sırada karşılıklı atışmaları, yine “basar”-“basiret” bağlamında gerçekleşmiş hakaret düzeyi yüksek ilginç bir hicivleşmedir:

Rivayete göre Şair Cerîr bir grup arkadaşıyla Abdülmelik b. Mervân’ın huzuruna girdiği sırada halife, orada bulunan Şair Ahtal’a “*Bu adamı tanıyor musun?*” diye sormuş. Ahtal tanımadığını söyleyince, halife “*Bu, Cerîr!*” diyerek misafirini takdim etmiş. Sivri dilli Ahtal hemen “*Zat-ı âlinizi basiretten yoksun bırakan Allah’a yemin olsun ki sizi çıkaramadım, üstat!*” demiş. Cerîr durur mu hiç, o da taarruza geçmiş: “*Sizi de basiretten yoksun ve utancınızı daim kılan Allah’a and olsun ki, bendeniz sizi, suratınız aynı cehennem ehli suretinde olduğundan kolayca tanıyiverdim!*”²⁹

Klasik kaynaklarda “körlük” olgusu, Hâşimoğulları sülalesinde yaygın görülen bir illet olarak tasvir edilmiştir. Öteden beri Ümeyyeogulları ve Hâşimoğulları sülaleleri arasında devam edegelen siyasi çekişmenin edebi-mizahi boyutunda, körlük de bir hiciv konusu olarak rivayetlere konu olmuştur. *Edeb* antolojilerinin birçoğunda zikredilen aşağıdaki anekdot, taraflardan birinin fiziksel, diğersinin manevi körlük dolayısıyla karşılıklı hicivlerini yansıtan güzel bir örnektir:

Hız. Peygamber’in amcaoğlu Abdullah’ın (ö. 68/687-88) babası Abbas, onun babası Abdülmuttalib ve onun da babası Hâşim her üçü de âmâ zatlardı. Bu durumu bilen Muâviye bir defasında asabiyet damarıyla Abdullah’a “*Ey Hâşimoğulları! Sizlerin gözlerinizde sülalece problem var! (ثَصَابُونَ فِي أَبْصَارِكُمْ)*” diye hakaret etmeye kalkınca O da karşı tarafa şöyle yüklenmiş: “*Ey Ümeyyeogulları, -bizim gözlerimizdeki körlüğe mukabil- sizin sülalece kalp gözlerinizde körlük var (ثَصَابُونَ فِي أَبْصَارِكُمْ)!*”³⁰

²⁸ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbü’l-ezkiyâ*, 150; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü’l-Hamdûniyye*, nşr. İhsân Abbâs-Bekr Abbâs (Beyrut: Dâru sâdır, 1. Basım, 1996), 9/425; el-Âbî, *Nesrû’d-dür*, 2/153; Abbâs el-Hüseynî el-Kâşânî, *Hadâiku’l-üns fi nevâdiri’l-‘arab ve’l-fürs* (Kahire: Dâru’l-âfâki’l-‘Arabiyye, 1. Basım, 2003), 1/415.

²⁹ İbn ‘Abdürabbih, *el-‘İkdü’l-ferîd*, 6/148.

³⁰ Bahaüddîn el-Âmilî, *el-Keşkül*, thk. Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1998), 1/153; İbşihî, *el-Müstetraf*, 1/133; Ahmet Zeki Safvet, *Cemheratü hutabi’l-‘arabi fi ‘usûri’l-‘Arabiyyeti’z-zâhire* (Beyrut:el-Mektebetü’l-‘ilmiyye), 2/132.

Körlük kavramı, klasik Arap kültüründe mizah ve hiciv bağlamında geniş şekilde ele alındığı gibi hikemiyat metinlerine de konu edilmiştir. Bunun güzel bir örneği, ünlü İranlı vezir Büzürgmîr'e atfedilen aşağıdaki rivayettir:

Büzürgmîr'e “*Neden cahilleri kınamanın gereksiz olduğunu düşünüyorsunuz?!*” şeklinde bir soru yönelmişler. “*Körlerden görmelerini bekleyebilir miyiz?!*” demiş.³¹

7. Körlükle İlgili Deyimler, Veciz Sözler

Cahiliye döneminden başlayarak asırlar boyunca sayısı binleri aşan, konu ve tema çeşitliliği bakımından olabildiğince geniş bir yelpazeye yayılan Arap mesel kültüründe körlük olgusu üzerine mesellerin yer alması pek tabiidir. Araplar bu konuya dair azımsanmayacak sayıdaki hikmetli söz ve atasözü örneklerini zengin mesel koleksiyonlarına aktarmak suretiyle kolektif hafızanın korunmasına hizmet etmişlerdir.

Körlüğe dair kayda geçen deyimlerin bir kısmı, daha önce değinilen maddi-manevi körlük bağlamında söylenmiş vecize ya da şiir formu kazanmış ifadelerdir. Örneğin aşağıya aldığımız manzumede mecazi körlüğe farklı bir yaklaşım getirilmekte, manevi körlük addedilen cehaletten kurtuluşun ancak “soru sorma” ile mümkün olduğu vurgulanmaktadır:

شَفَاءُ الْعَمَى طُولُ السُّؤَالِ وَإِنَّمَا تَمَامُ الْعَمَى طُولُ السُّكُوتِ عَلَى الْجَهْلِ

Soru üstüne soru sormak körlüğün şifası
Bilmediği halde susmak ise körlüğün âlâsı.³²

Aşağıdaki beyitte ise idrak yetisinden yoksun kimselerle doğuştan âmâ olanlar arasında esasen bir fark olmadığı vurgusu yapılmıştır:

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يُدْرِكْ بِعَيْنَيْهِ مَا يُرَى فَمَا الْفَرْقُ بَيْنَ الْعُمَى وَالْبُصْرَاءِ

İdrak edemezse kişi, görüleni, gözleriyle
Ne farkı var sağlam gözün, kör olandan, söyle!³³

Klasik Arap kaynaklarında kayda geçen bir deyim ise körlerin utanma duygusundan yoksun oldukları iddiasını taşır. Zira bir değerlendirmeye göre utanma duygusu, tezahürünü göz uzvunda

³¹ Ebû Bekir Muhammed et-Tartûşî, *Sirâcü'l-mülûk* (Mısır: Min evâilî'l-matbû'âtî'l-'Arabiyye, 1872), 204; Ebû Hilâl, el-'Askerî, *el-Hass 'alâ talebi'l-'ilm*, thk. Mervân Kabbânî (Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1986), 87; İbn Kuteybe ed-Dîneverî, *'Uyûnü'l-ahbâr* (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1997), 3/118; İbn Hamdûn, *et-Tezkiretü'l-Hamdûniyye*, 3/267.

³² Râgıb el-İsfahânî, *Muhâdarâtü'l-üdebâ*, 1/71; Muhammed b. Aydemir el-Müste'simî, *ed-Dürrü'l-ferîd ve beyti'l-kasîd*, thk. Dr. Kamil Selman el-Cebûri (Beyrut: Dârü'l-kütüb'il-'İlmiyye, 2015), 7/28-336.

³³ Yusuf el-Bedî'î ed-Dimeşkî, *es-Subhu'l-mebniyyü an haysiyyeti'l-Mütenebbî* (el-Matba'atü'l-âmiretü's-şarkiyye, 1. Basım, 1890), 1/70.

Dinçer-Sönmez, Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı
bulacağı için onun kör olmasıyla bu duygu da dumura uğramaktadır.³⁴ Bu bağlamda bir körden hayâ beklenemeyeceği düşüncesi bir beyitte şöyle ifade edilmiştir:

كَيْفَ يَرْجُو الْحَيَاءَ مِنْهُ صَدِيقٌ وَمَكَانُ الْحَيَاءِ مِنْهُ حَرَابٌ
Hayânın nişanesi harap olup gitmişken
Bir dost nasıl hayâ bekler, âmâ birinden³⁵

Gözü görmeyen kimse çevresindekilerin kendisini görmediği varsayımından hareketle bazen hoş karşılanmayacak davranışlar sergileyebilir. Aşağıdaki Arap deyişi, başkalarının görme ihtimalini devre dışı bırakan, bu yüzden de pervasızlaşan kimsenin durumu-nu örneklendirmektedir:

الْأَعْمَى يُخْرَأُ فَوْقَ السَّطْحِ، وَيَحْسَبُ النَّاسَ لَا يَرَوْنَهُ.
Kör dama pislermiş de kimse görmez sanırmış.³⁶

Zaman zaman insan görebildiği, idrak düzeyini fark edebildiği zorlukları gözünde büyütebilmekte, gözünün görmediği zor bir mesele ise kendisine daha kolay gelebilmektedir. Ancak gözü görmeyen açısından birçok şeyin gözleri sağlam kişiye nispetle türlü zorluklar içerdiği de bir gerçektir. İşte insandaki bu ikinci hâleti ruhiyeyi açıklayan aşağıdaki Arap meselinde iki zıt kavram “أَعْمَى” ve “مُبْصِرٌ” birlikte zikredilerek mukabele sanatı sergilenmiştir:

وَالْمُسْتَحِيلُ عَلَى الْأَعْمَى هُوَ أَيْسَرُ الْمُمْكِنَاتِ عَلَى الْمُبْصِرِ.
Kör için “imkânsız” demek, gören için baklava börek.³⁷

8. Teşbihe Konu Körlük

Künyeye başvurarak lakap üretme geleneğinin oldukça yaygın olduğu kadim Arap toplumunda insanlar, sahip oldukları vasfa işaret eden bir künyeye anıldıkları gibi, asli vasfının zıddına işaret eden bir künyeye de lakaplanmaktaydılar. Bu anlamda kadim gelenek, gözleri görmeyen bir âmâyı *أَبُو بَصِيرٍ* künyesi ile tarif etmekte bir beis görmediği gibi, Emevî halifesi Abdülmelik b. Mervân'ın meşhur âmâ nedimi için de “İri göz” anlamındaki Ebü'l-Aynâ (ö. 283/896) lakabını uygun görmüştür.

³⁴ Ebû Mansûr es-Se‘âlibî, *Şimârü'l-kulûb fi'l-mudâf ve'l-mensûb* (Kahire: Dârü'l-me‘ârif, t.y.), 692.

³⁵ Husrî el-Kayrevânî, *Zehrü'l-âdâb ve şemerü'l-elbâb*, thk. Yûsuf Ali Tavil (Beyrut Dârü'l-kütübü'l-ilmiyye, 1. Basım, 1997), 120.

³⁶ Ebü'l-Fadl en-Nisâburî, *Mecma'u'l-emsâl*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, t. y.) 2/55.

³⁷ Râfi‘î, *Vahyü'l-kalem*, 2/30.

Klasik Arap edebiyatının mensur ve manzum eserlerinde en çok kullanılan söz sanatlarından biri de teşbihtir. *Edeb* kaynaklarında körlüğe dair yapılan teşbihlerin genel olarak kalbin mecazen katılacağı, cehalette ileri seviyeye ulaşma, iyiyi-doğruyu görememe ve benzeri durumları konu aldığı görülmektedir. Mesela aşağıdaki tanımlamada, bildiği doğrularla amel etmeyen kimsenin durumu âmâ metaforu üzerinden tarif edilmiştir:

مَثَلُ الَّذِي يُعَلِّمُ النَّاسَ الْحَيْرَ وَلَا يَعْمَلُ بِهِ كَمَثَلِ أَعْمَى يَبْدِيهِ سِرَاحٌ يَسْتَضِيءُ بِهِ غَيْرُهُ وَهُوَ لَا يَرَاهُ.

İnsanlara iyiliği öğretip de bildiğiyle amel etmeyen kimse, elinde bir kandil taşıyan, onunla çevresini aydınlattığı halde kendisi istifade edemeyen bir âmâyâ benzer.³⁸

Maişet sıkıntısıyla mücadele etmek zorunda olan insanların içine düştükleri olumsuz hâleti ruhiye sebebiyle kimi zaman çevrelerinde olan bitenden bihaber olmaları, etraflarındaki güzellikleri görememeleri, doğruyu kestiremeyerek hataya düşmeleri mümkündür. Kadim edebiyatta bu duruma işaret eden bir beyit şu şekildedir:

صَاحِبُ الْحَاجَةِ أَعْمَى وَأَخُو الْمَالِ بَصِيرٌ
فَمَتَى يُبْصِرُ فِيهَا رُشْدُهُ أَعْمَى فَقِيرٌ

İhtiyaç sahibinin gözü kör, servet sahibininki keskin olur

Kişi ne zaman hacet gözüyle baksa bilinci körelip kıtlaşır.³⁹

Klasik kaynaklarda bir grup veciz ifade ise körlük ve aşk bağlamında kayda geçmiştir. Bu türden rivayetlerde âşığın doğruları göremeyebileceği, eylemlerine hislerini karıştırarak çoğu zaman yanlış kararlar alabileceği vurgusu yapılmaktadır. Aşağıdaki ifadeler bunun güzel bir örneğidir:

الْحُبُّ أَعْمَى؛ لِأَنَّهُ يَلْهَجُ مَنْ لَيْسَ ذَا جَمَالٍ، لِأَنَّهُ لَا يَخْتَارُ الْأَصْلَحَ وَالْأَجْوَدَ، وَإِنَّمَا يَقَعُ بِمَا يُوَافِقُ إِثَارَهُ.

Aşkın gözü kördür. Zira âşık güzelliği olmayan birine tutulur; doğruyu, iyiyi seçemez, duyguları doğrultusunda hareket eder.⁴⁰

Nitekim Aristo'nun yaptığı aşk tanımı da klasik *edeb* literatüründe körlüğe dair kayda geçmiş teşbih koleksiyonları arasında yerini almıştır:

الْعِشْقُ هُوَ عَمَى الْحِسِّ عَنِ إِدْرَاكِ عُيُوبِ الْمَحْبُوبِ.

Aşk, maşukun ayıplarını idrak hususundaki duygusal körlüktür.⁴¹

³⁸ Rizkullah b. Yusuf Şeyho, *Müccâni'l-edeb fî hadâiki'l-Arab* (Beyrut: Matbaatu'l-âbâi'l-yesû'ıyyîn,1913),1/15.

³⁹ Ebü'l-Fadl en-Nisâburî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/417. İlgili beyitler "meczû' remel" bahrinde yazılmıştır.

⁴⁰ Zeyd b. Abdullah b. Rufâe Ebü'l-Hayr el-Hâşimî, *e'l-Emsâl* (Dımeşk: Dâru Sa'dü'ddîn, 1. Basım 2007), 83.

İnsanın meftunu olduğu şey zaman zaman yanlışı görmesine engel olmaktadır. Arzu ve şehvet kişinin gözünü göremez hâle getirip hata etmesine sebebiyet verdiği için “*Şehvet körlüğün iş birlikçisidir*”⁴² denilmiştir.

Arap toplumunda, özellikle ilmi ve edebi çevrelerde hitabet sanatı, değer verilen bir meziyet telakki edildiğinden Araplar güzel konuşan insanları el üstünde tutmuş, hatta kimi zaman kabileler arası yaşanan anlaşmazlıklarda hakemlerini ya da bazı diplomatik görev yürütecek kimseleri dahi hatipler arasından seçmişlerdir. Toplumdaki bu hassas bakıştan kaynaklanmış olmalı ki güzel konuşmaya dair kayda değer sayıda mesel ve veciz söz birçok edebiyat kaynağı satırları arasında yerini almıştır. Bu veciz ifadeler içerisinde körlüğe dair yapılan teşbihler dikkat çekicidir. Güzel bir örneği şöyledir:

الْبَيَانُ بَصَرٌ وَالْعَيْ عَمَى؛ وَالْبَيَانُ مِنْ نِتَاجِ الْعِلْمِ وَالْعَيْ مِنْ نِتَاجِ الْجَهْلِ.

İfade-i meram gözün görmesi, kendini ifade edememe ise bir nevi körlük mesabesindedir. Beyan, ilmin neticesi, ifade kıtlığı ise cehaletin sonucudur.⁴³

9. Bir Beddua Üslubu Olarak “Körlük Olgusu”

İfade üslupları ve mana çağrışımları bakımından Arap diline özgü dua ve beddua kalıplarının müstakil bir incelemeyi hak edecek kullanım alanı bulunmaktadır. Bu zenginlik, klasik edebi teliflerdeki anekdotik rivayetlerde net bir biçimde görülebilir. Bu kullanımlar içerisinde farklı toplum kesimlerindeki bireylerin birbirlerine beddua ederken başvurdukları temalardan biri de “körlük” metaforudur. Kadim dönem Arapları muhataplarına beddua etmek istediklerinde *أَعْمَى اللَّهُ* (Allah gözünü kör etsin e mi?) veya *فَعَمَّ اللَّهُ عَيْنَكَ* (Allah gözünü çıkartsın) gibi doğrudan göz nimetini hedef alan ifadeler kullandıkları gibi, dolaylı üsluplara da başvurmaktaydılar. Bunlar içerisinde etkili enstrümanlardan biri de mecazdı ve “*Allah ateşini/ışığını söndürsün*” ya da “*Allah gözünün ferini alsın*”⁴⁴ şeklindeki beddualar hem muhataptaki göz nimetini hem de canı hedef almaktaydı.

Kuşkusuz bu türden beddua klişeleri, bazen mizahi bağlamlarda oturtularak bir güldürü konusu da yapılmaktaydı. Aşağıdaki örnekte olduğu gibi, körlüğü temenni olunan birinin tesadüfen yarî âmâ oluşu bir mizah üretimi için uygun bir zemin hazırlamaktadır:

⁴¹ Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, 2/149.

⁴² Ebü'l-Fadl en-Nisâburî, *Mecma'u'l-emsâl*, 1/78.

⁴³ Câhiz, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, 55.

⁴⁴ Ebû Hâmid 'İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetullâh b. Muhammed el-Medâinî, *Şerhu nehcü'l-belâğa*, thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim, Nşr. İsa el-Bâbî el-Halebî ve ortakları (Dârü İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye), 20/204.

Gözlerinden birini kaybetmiş bir adamcağz çarşıda dolaşırken kadının birine çarpmış. Cahil kadın daha meseleyi anlamaya çalışmadan “Allah gözünü kör etsin!” şeklinde okkalı bir beddua savurunca beriki kör gözüne işaretle “Sen ne mübarek insanmışsın ki Allah ettiğin bedduanın yarısını derhal kabul ediverdi!” demiş.⁴⁵

Arap mizahında hasta ziyaretlerine dair nevâdir malzemesi dâhilinde ele alınan konulardan biri de hasta ziyaretinde bulunanların, moral aşlamak yerine patavatsız söz ve temennileriyle hastalar üzerinde olumsuz etkiler bırakmaları üzerinedir. Aşağıdaki örnekte mizahın kaynağı, görme duyusunu kaybetmiş bir hastayı ziyarete gelen kişinin, dua mı yoksa beddua mı olduğu belli olmayan ifadelerine bir âmânın verdiği yanıtıdır:

Bir adamın gözleri ileri yaşından ötürü artık görmez olmuş, çevresindeki sevenleri de kendisini teselli için ziyarete gelmişler. Mecliste bulunan patavatsızın biri güya teselli için “Üzülmene hiç gerek yok kardeşim. Eğer sağlam bir uzvu yitirmenin ne kadar sevap olduğunu bilseydin, Cenâb-ı Hak’tan el ve ayaklarını almasını da temenni ederdin!” şeklinde bir laf edince, ihtiyar âmâ “O sevaba ve daha fazlasına inşallah siz nail olursunuz!” deyivermiş.⁴⁶

Klasik mizahın en ilgi çekici hazırcevap tiyolojilerinden muhannesler⁴⁷ özellikle çirkeflikleri, dillerinin küfürlü oluşu, hakaretimiz ibarelerle muhataba yüklenişleri; keza gün yüzüne çıkmamış beddua cümleleri icat etmeleriyle nam salmışlardır. Beddua ve körlük bağlamında kayda geçen aşağıdaki hikâyede birbirine taarruz eden iki muhannesten ikincisinin, karşı atak sırasında bedduasını “körlük” üzerinden nasıl yaptığı görülmektedir:

Muhannesin biri (muhtemelen tüccardan) muhannes bir dostunu şu ağır cümlelerle uğurlamaya kalkmış: “Sana buradan çok uzak diyarlara seyahat nasip eyleyen, bir süreliğine de olsa mendebur suratını görme talihsizliğinden bizleri azat eden ve sana yaşatacağı iflas ile bizleri sevindiren Rabbime hamdolsun!”

Beriki buna şöyle karşılık vermiş: “Ben de seni körlüğe, hastalığa ve bereketsizliğe emanet ediyorum”.⁴⁸

Sonuç

Savaş, kavga, hastalık, yanlış tedavi vb. pek çok nedenle her dönem ve toplumda olduğu gibi kadim Arap toplumunda da körlük var olagelen bir olgudur. Kabileler arası savaşların, baskın ve yağmanın yaygın olduğu İslam öncesi dönemde tanık olduğumuz bu vakıa, İslami dönemde de savaşların devamı, hastalık gibi nedenlerle varlığını sürdürmüştür.

⁴⁵ Âbî, *Nesrî'd-dürr*, 2/153.

⁴⁶ İbn Âsım el-Endelüsî, *Hadâiku'l-ezâhir*, 122.

⁴⁷ Kadınsı davranışlar sergileyen erkek anlamındaki muhannes (efemine) karakteri hakkında geniş bilgi için bkz. Hüseyin Günday, *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 96-105; Şener Şahin, "Müslüman Ortaçağ Mizah Kaynaklarında Sözüünü Sakınmaz Bir Hazırcevap: “Muhannes”,” *4. International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress* (İstanbul: 2019), 664-668.

⁴⁸ Âbî, *Nesrî'd-dürr*, 5/189.

Arapların “kör” kavramını tanımlamak üzere, nüanslardan hareketle pek çok terim kullandıkları ve anlatılarda bu terimlerin incelikli anlamlarına genellikle riayet ettikleri görülmektedir. Bu durum Arap dilinin zenginliğine, ediplerin dili kullanmadaki ustalıklarına ve dil zevkini önemli ölçüde eserlerine yansıttıklarına işaret etmektedir.

Klasik edebiyatta körlere ilişkin yapılan ahlaki, akli vb. çeşitli nitelermelerden hareketle, süreç içerisinde körlüklerin vasıflarına dair oluşan tecrübenin edebiyata ve kültürel mirasa aktarıldığını söylemek mümkündür.

Klasik Arap edebiyatı kaynaklarında körlük olgusu “cid” ve “hezl” kavramlarıyla ifade edilen mizahi ya da mizahi olmayan bir bakış açısıyla ele alınmaktadır. İslam engellilere şefkat ve merhametle yaklaşım onlara sahip çıkmayı tavsiye ettiği halde, ortaçağ Müslüman toplumlarında nüktedanların Kur’an ayetlerinden iktibaslar başta olmak üzere farklı pek çok üslup kullanarak fiziksel kusur sahibi kimseleri hicvetmekten geri durmadıkları görülmektedir. Hiciv, alay ve tahkire maruz kalan fiziksel engelli grupların başında âmâlar gelmektedir. Başta âmâlar olmak üzere fiziksel kusur sahibi kimselerin bu vasıflarının alay konusu yapılarak mizah üretilmesinin klasik Arap mizahının karakteristik özelliklerinden biri olduğu söylenebilir.

Kadim Arap toplumunda fiziksel arıza ve sakatlıklar sayısal olarak hayli fazla olmasına rağmen âmâlara odaklı edebi ve anekdotik anlatılar klasik kültürün yoğun biçimde ilgilendiği bir saha olmuştur. Bu bapta müstakil çalışmalar kaleme alınarak, Arap edebiyatı kaynaklarının pek çoğunda da (terâcim kitapları, ansiklopedik nevâdir çalışmaları vs.) bu temaya hatırı sayılır oranda yer verilmesinden, diğer fiziksel kusurlara kıyasla körlük olgusunun ediplerce daha fazla önemsendiği anlaşılmaktadır.

Âmâlar fiziksel bakımdan yardıma muhtaç bir zümre olduğu için, kör rehberliği olarak adlandırılan kadim bir mesleğin Arap toplumunda erken sayılabilecek bir tarihte ortaya çıkması, Müslüman toplumlarda ilk dönemlerden itibaren fiziksel engellilere yardım etme kültürünün var olduğunu ve bu bağlamda bir kurumsallaşmanın oluşmaya başladığını göstermektedir.

Kadim Arap toplumlarında âmâ kimi zaman ahlaki ve insani bir tutumla sahiplenilen, kollanıp gözetilen bir karakterken, kimi zaman da aldatılan, alaya alınan, yer yer de hicve ve tahkire maruz bırakılan bir figür olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durum, her dönem ve toplumda olduğu gibi Müslüman toplumlarda da insani değerlere sahip çıkma hususunda bazı eksikliklerin var olduğunu göstermektedir.

Edebi anlatımda ifadeyi kuvvetlendirmek için başvurulan teşbih sanatının bazı güzel örnekleri körlük olgusuna dairdir ve Arap emsâl geleneğinde bu türden çok sayıda örnek yer

almaktadır. Buradan hareketle körlüğün, teşbih sanatının zarif bir şekilde icra edilmesine imkân tanıyan ve yine mesel üretimine kaynaklık eden bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.

Türkçemizdeki “Gözü çıkasıc!” , “Gözü kör olmayasıc!” , “Gözün kör olsun e mi?” , “İki gözüm önüme aksın!” , “Kör olayım!” gibi beddua ve olumsuz temenni cümlelerinin birebir aynılarına ya da benzer örneklerine Arap dilinde de rastlanmaktadır. Bu durum, farklı coğrafyalarda da olsa insanoğlunun benzer düşünme özelliğini yansıttığına, ayrıca kültürlerarası etkileşimin ne denli önemli boyutta olduğuna işaret etmektedir.

Kaynakça

- Âbî, Ebû Sa'd Mansûr b. el-Hüseyn. *Nesrû'd-dürr fi'l-muhâdarât*. thk. Hâlid Abdülğanî Mahfûz. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Âmilî, Bahâüddîn. *el-Keşkül*. thk. Muhammed Abdülkerîm en-Nemerî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.
- Askerî, Ebû Hilâl. *el-Hass 'alâ Talebi'l-İlm*. thk. Mervân Kabbânî. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 1986.
- Bağdâdî, Ebû Câfer Muhammed b. Habîb. *el-Muhabber*. Haydarabad: Cem'iyetü Dâireti'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1942.
- Câhiz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *el-Beyân ve't-Tebyîn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, 2002.
- Câhiz, Ebû Osman 'Amr b. Bahr. *Kitâbu'l-hayevân*. nşr. Muhammed 'Abdüsselâm Hârûn. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-cîl - Dârü'l-Fikr, 1988.
- Cürcânî, Ebû Ahmed b. 'Adiy. *el-Kâmil fi Du'afâi'r-Ricâl*. thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd-Ali Muhammed Muavvid. Lübnân: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Dimeşkî, Yusuf el-Bedî'. *es-Subhu'l-mebniyyü an haysiyyeti'l-Mütenebbî*. el-Matba'atü'l-Âmiretü's-Şarkıyye, 1. Basım, 1890.
- Dîneverî, İbn Kuteybe. *el-Ma'ârif*. thk. Servet 'Ukâşe. Kâhire: el-Heyetü'l-Mısriyyetü'l-Âmmetü li'l-Küttâb, II. Baskı, 1992.
- Dîneverî, İbn Kuteybe. *Uyûnü'l-Ahbâr*. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1997.
- Gırnâtî, Ebû Bekr Muhammed b. Muhammed b. 'Âsım el- Endelûsî. *Hadâiku'l-ezâhir fi müstehsini'l-ecvibe ve'l-müdhikât ve'l-hikem ve'l-emsâl ve'l-hikâyât ve'n-nevâdir*. thk. Ebû Hemmâm Abdüllatif Abdülhalim. Kahire: Dâru'l-Kütübi ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2014.
- Günday, Hüseyin. *Klasik Arap Edebiyatında Mizahi Karakterler*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.
- Hâşimî, Zeyd b. Abdullah b. Rufâe Ebü'l-Hayr. *el-Emsâl*. Dimeşk: Dâru Sa'dü'ddîn, 1. Basım, 2007.
- İbn 'Abdürabbih. *el-'İkdü'l-ferîd*. thk. Müfid Muhammed Kumeyha. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1983.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Ahbârü'l-hamkâ ve'l-muğaffelîn*. şerh. Abdülemîr Mehennâ. Beyrut: Dâru'l-Fikri'l-Lübnânî, 1. Basım, 1990.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Ahbârü'z-zırâf ve'l-mütemâcinîn*. nşr. Bessâm Abdülvehhâb el-Cânî. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1997.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec. *Kitâbü'l-ezkiyâ*. Mektebetü'l-Gazzâlî. y.y. t.y..

İbnü'l-Esîr, Ziyâeddîn. *el-Meselü's-sâir fi edebi'l-kâtib ve ş-şâ'ir*. thk. Muhyiddîn Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 1999.

İbn Hallikân. *Vefeyâtü'l-a'yân ve enbâü ebnâi'z-zemân*. thk. İhsan 'Abbâs. Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.

İbn Hamdûn. et-*Tezkiretü'l-Hamdûniyye*. nşr. İhsân Abbâs-Bekr Abbâs. 10 cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1. Basım, 1996.

İbn Hatîb Muhammed b. Kasım. *Ravzü'l-ahyâru'l-müntehabi min rebû'l-ebrâr*. Halep: Dâru'l-Kalemi'l-'Arabi, 2002.

İbn Hıbbân. *el-Mecrûhîn mine'l-muhaddisîn*, thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi. 2 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1. Basım, 2000.

İbşîhî. *el-Müstetraf fi külli fennin müstazraf*. nşr. Müfid Muhammed Kumeyha. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1986.

İsfehânî, Râgib. *Muhâdarâtü'l-üdebâ*. 2 Cilt, Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1. Basım, 1999.

Kâlî, Ebü Ali. *el-Emâlî*. hz. Muhammed 'Abdülcevâd el-Asma'î. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1926.

Kâşânî, Abbâs el-Hüseynî. *Hadâiku'l-Üns fi Nevâdiri'l-'Arab ve'l-Fürs*. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 1. Basım, 2003.

Kayrevânî, el-Husrî. *Cem'ül-cevâhir fi'l-mûlah ve'n-nevâdir*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1987.

Kayrevânî, el-Husrî. *Zehrü'l-âdâb ve semerü'l-elbâb*. thk. Yûsuf Ali Tavîl. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1997.

Komisyon. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2020.

Medâinî, Ebü Hâmid 'İzzüddîn Abdülhamîd b. Hibetillâh b. Muhammed. *Şerh'u nehcü'l-belâğa*. thk. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrahim. nşr. İsa el-Bâbî- el-Halebî ve ortakları. Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabiyye, t.y.

Müste'simî, Muhammed b. Aydemir. *ed-Dürrü'l-ferîd ve beyti'l-kasîd*. 8 Cilt. thk. Dr. Kamil Selman el-Cebûri. Beyrut: Dâru'l-Kütüb'il-'İlmiyye, 2015.

Nisâburî, Ebü'l-Fadl, *Mecma'u'l-emsâl*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, t. y.

Nüveyrî, Ahmed b. Abdülvehhâb . *Nihâyetü'l-ereb fi fînûni'l-edeb*. thk. Müfid Kumeyha ve ekibi. 33 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 2004.

Râfi'î, Mustafa Sâdik. *Vahyü'l-kalem*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000.

- Dinçer-Sönmez, Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı*
Safedî, Ebü's-Safâ Salâhuddîn Halîl. *Nektü'l-himyân fî nüketi'l-'umyân*. nşr. Mustafa Abdülkâdir 'Atâ.
Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 1. Baskı, 2007.
- Safvet, Ahmet Zeki. *Cemheratü hutabi'l-'arabi fî 'usûri'l-'Arabiyyeti'z-zâhire*. Beyrut: el-Mektebetü'l-'İlmiyye, t. y.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *el-Mütenebbî mâ lehû vemâ aleyhi*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid.
Kâhire: Mektebetü'l-Hüseyn et-Ticâriyye, t.y.
- Seâlibî, Ebû Mansûr. *Tahsînü'l-kabîh ve takbîhu'l-hasen*. Nebîl Abdurrahman Hayâvî. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam. 1. Basım, 1999.
- Şahin, Şener. "Müslüman Ortaçağ Mizah Kaynaklarında Sözüni Sakınmaz Bir Hazırcevap: "Muhannes"". *4. International EMI Entrepreneurship and Social Sciences Congress*. İstanbul, 2019. 664-668.
- Tartûşî, Ebû Bekir Muhammed. *Sirâcü'l-mülûk*. Mısır: Min Evâili'l-Matbû'âti'l-'Arabiyye, 1872.
- Tenûhî, Ebû Ali. *el-Müstecâd min fe'alâti'l-ecvâd*. thk: Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-'İlmiyye. 1. Basım, 2005.
- Tevhîdî, Ebû Hayyân. *el-Besâ'ir ve'z-zehâir*. thk. Vedâd el-Kâdî. 9 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdir, 1988.
- Zemahşerî, Cârullah. *Rebî'ul-ebrâr ve nusûsü'l-ahyâr*. 5 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-Âlemî, 1991.

Blindness as a Physical Disability and Humorous Literature Shaped Around Blinds in Classical Arabic Culture

Extended Summary

The humor branch of classical Arabic literature emerges as a discipline that has contributed significantly to the literary and cultural heritage of Muslim Arabs due to its extremely rich, colorful, and highly sophisticated narratives. Among the recorded narrations about physical defects, which is one of the important titles of classical Arabic humor, which stands out with the diversity of the themes it deals with and the richness of its character cast, the most intense material is the narrations constructed around the figure of the sightless and the theme of blindness.

The recording of many anecdotes about the blind and the phenomenon of blindness in many classics, especially the works written in the formation phase of the Muslim copyright tradition, and the fact that there are separate titles on this theme in some works, in particular, is an indication that the blind and the phenomenon of blindness are given importance by Muslim writers. Considering the content and structure of the related narrations, some of them were recorded in humorous form. However, it is seen that a humorous approach is not exhibited while in the production of the other part, satire, simile, parable, irony, insult, etc.

As in every period and society, war, fighting, neglect, genetic disorders and so on in classical Arab society, the blinds, which have reached a substantial number due to various reasons, have often been the subject of literature and humor in both verse and prose genres, and have paved the way for the formation of funny stories thanks to creative poets and prose writers. The blind have some qualifications about being smarter and having a clearer mind compared to other people in the classical period copyrights. The "blind guide", which was adopted voluntarily in ancient Arab society, has become a profession in the ancient period, with the influence of the principles brought by the religion of Islam. Blind people, who often appear as objects of humor in narratives, appear as a figure who is sometimes ridiculed and sometimes exposed to satire with harsh styles, despite all these positive approaches.

In begging, which is a phenomenon deeply experienced by the ancient Arab social life, it is seen that blindness, as physical disability, shabby clothes, tangled hair, and beard, are also important characteristics of begging. Being in a disadvantageous position in social life compared to healthy people by nature, the blind class had to experience some unpleasant events if there were no assistants around to accompany them. Some narrations in the Arabic classics are about the deception of the blind with the aim of ridicule, and sometimes they fall into the trap set by thieves. Some anecdotes that are constructed in this context are that The blind who are at the stages on the eve of marriage; future spouse, marriage witness, cadi who performed the marriage, etc. exemplifies trying to be deceived by anecdotal characters.

The paradoxical relationship between physical -spiritual (figurative) blindness has not been forgotten in the narrations about the blind. In some narrations related to this duality in classical sources, this situation was condemned by drawing attention to the fact that people cannot see the truths not just due to their lack of physical sight, but because of their clairvoyance, in other words, their "spiritual blindness". There are also recorded parables on the phenomenon of blindness in the Arab parable culture, which spans as wide a range as possible. In the parables about blindness, issues such as material-spiritual blindness, inability to see the truth, and the misbehavior that other people do not see themselves due to lack of sight are pointed out. Simile, which is one of the most used rhetoric in prose and verse works of classical Arabic literature, also appears in some parables and aphoristic expressions about blindness. In this context, it is seen that similes are generally used for the metaphorical hardening of the heart, being advanced in ignorance, not seeing the good and the truth, and similar situations. In terms of expression styles and connotations of meaning, prayer and curse patterns specific to the Arabic language have a very rich usage area. Among these uses, one of the themes that individuals in different societies resort to

Dinçer-Sönmez, Klasik Arap Kültüründe Fiziksel Bir Engel Olarak Körlük ve Körlük Etrafında Şekillenen Mizah Edebiyatı
while cursing each other is the metaphor of "blindness". When the ancient Arabs wanted to curse their interlocutors, they said, "May Allah blind your eyes?" or with expressions such as "May Allah remove his eye".

Keywords: Classical Arabic literature, humor, physical defects, blind, blindness, anecdote, wit.